

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ВЗАЄМИН УЧНІВ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглядається питання розвитку міжособистісних взаємин учнів у класному колективі, розкрито важливість їх формування в сучасних школярів.

Сучасне суспільство ставить перед кожним громадянином вимогу дотримання норм загальнолюдської моралі, шанобливого та поважного ставлення до прав і свобод іншої особистості, високого вміння міжособистісної взаємодії, здатності протидіяти проявам аморальності, правопорушенням, бездуховності, породженим реаліями нашого життя.

У Законі України «Про освіту» підкреслюється необхідність створення умов для розвитку і самореалізації кожної людини, формування вмінь міжособистісного спілкування та високої культури взаємин. Розвиток міжособистісних взаємин учнів відбувається, перш за все, у класному колективі. І тому важливим є створення позитивної атмосфери в колективі учнів.

Науковий доробок сучасних зарубіжних і вітчизняних учених щодо проблеми культури взаємин вміщує з'ясування сутності та змісту культури взаємин (Л. Бутенко, Л. Волченко, В. Куніцина, М. Левківський, В. Малахов, О. Назаренко, Л. Сохань); вивчення особливостей міжособистісних взаємин підлітків (В. Белкіна, О. Киричук, М. Красовицький, А. Мудрик, А. Реан, В. Ролінський, О. Товбаз,); виховання етики взаємин і культури спілкування підлітків (В. Білоусова, І. Мачуська, І. Романишин, В. Штифурак, Н. Щуркова).

В історико-педагогічних джерелах простежується ідея виховання у дітей культури взаємин на основі поваги, людяності, ціннісного ставлення до інших (Аристотель, Г. Ващенко, Б. Грінченко, Я. Коменський, А. Макаренко, Є. Славинецький, В. Сухомлинський).

Заслужовують увагу праці, у яких розкриваються зміст, форми і методи організації виховної позаурочної діяльності школярів (В. Білоусова, В. Воронов, І. Кравченко, В. Оржеховська, О. Столяренко).

Важливе значення в розвитку міжособистісних взаємин учнів у класному колективі мають стосунки між учнями і вчителями. Доброзначливі взаємини сприяють підвищенню рівня всього навчально-виховного процесу, зокрема ефективності морального виховання.

Моральне обличчя людини, культура її поведінки та взаємин формуються в ході навчально-виховного процесу, здійснюваного ліцеєм, сім'єю, громадськістю. Ефективність роботи вчителя з розвитку міжособистісних взаємин між учнями знач-

---

* © Акіменко В. М.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

ною мірою залежить від створення здорового мікроклімату в класному колективі [4].

Виходячи з цього, колектив Херсонського ліцею Херсонської обласної ради окреслив такі напрями педагогічної діяльності щодо формування культури взаємин учнів старшого шкільного віку:

- організація позаурочної діяльності з метою розширення моральних знань і накопичення досвіду етичної поведінки старших підлітків;

- організація методичної роботи з учителями задля підвищення їхньої компетентності щодо виховання культури міжособистісних взаємин старших підлітків;

- робота з батьками стосовно розвитку їх педагогічної культури та з метою гуманізації взаємин із дітьми в сім'ї.

При формуванні міжособистісних взаємин у школярів важливим є згуртування колективу. Згуртований учнівський колектив створюється насамперед у процесі спільної діяльності. Спільне подолання труднощів, боротьба за досягнення спільної мети активно сприяють об'єднанню і згуртуванню вихованців у колектив, де виникають спільні інтереси, створюється загальний стиль поведінки й уміння правильно будувати взаємовідносини, виробляються загальні моральні позиції [1].

Взаємини в класному колективі можна поділити за їх змістом на дві групи: позитивні й негативні. Позитивні стосунки характеризуються взаємною повагою, доброзичливістю, довірою, і водночас вимогливістю й принциповістю й допомагають створити сприятливий моральний клімат у колективі. У класному колективі з нездоровими стосунками спостерігається низька успішність, погана дисципліна, пасивне життя.

Усе це призводить до того, що найважливіша людська потреба – потреба в спілкуванні й емоційних контактах з оточуючими людьми залишається незадоволеною. У таких учнів виникає «дефіцит» стосунків, який вони намагаються компенсувати за межами ліцею. Наслідком цього є те, що окремі учні випадають з поля зору колективу і потрапляють під небажаний вплив. З метою уникнення таких явищ, у закладі проводиться корекційна робота з учнями, спрямована на встановлення контактів з оточенням.

Основними моральними принципами культури взаємин у колективі є сумлінне ставлення до праці, колективізм, гуманізм тощо. Ці принципи органічно зливаються з частковими нормами, характеризуючи моральний склад життя колективу, його моральне здоров'я.

Згуртований колектив справляє вплив на формування в учнів сумлінного ставлення до навчання, до активної участі в позакласних заходах, до праці на ділянці ліцею, вироблення в них самостійності, відповідальності за доручену справу, уміння раціонально використовувати кожну вільну хвилину, виконувати взяті на себе зобов'язання в точно встановленні

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

строки. Колектив виробляє в учнів звичку точно, акуратно й послідовно виконувати завдання, проявляти ініціативу, творчість і активність, суворо вимагати з порушників дисципліни, берегти суспільну власність [2].

За час перебування в ліцеї діти вчаться бути не лише сумлінними виконавцями, а й набувають необхідних організаторських навичок – учаться бути керівниками. З цією метою кожен вихованець ставиться в умови, за яких він виконує функції організатора, відповідального за доручену справу. Вагоме значення в життєдіяльності ліцею відіграє учнівське самоврядування. Так, у закладі існує «Ліцейська учнівська республіка» з власним президентом, його радою, банком капіталу, у кожному класі є органи самоврядування. Таким чином, у кожного учня є свої обов'язки, які він обирає за своїми здібностями, інтересами та талантами. Усе це сприяє розвитку в дітей уміння спілкуватися, здатності розуміти один одного, бути толерантними, самостійними, діловими.

У процесі взаємин керівництва і підпорядкування в учнів виховуються організаторські, ділові якості, формуються морально-етичні риси особистості.

Товариські стосунки зумовлюються рівнем сформованості класного колективу. Ліцеїсти, виховані в дусі товарищескості, взаємно збагачують один одного знанням та вмінням. Вони прагнуть зрозуміти душевний стан, настрої товаришів, співчують їм, якщо в них трапилося горе, завжди готові прийти на допомогу, радіють успіхам однокласників. Вищою формою товарищескості є дружба. Вона відрізняється від товарищескості більшою вибірковістю та інтимністю. Вірна, міцна дружба ґрунтується на спільності інтересів і справ, духовній близькості.

Ліцейське життя дає багато прикладів того, як дружба між хлопцями та дівчатами позитивно впливає на їхні моральні якості. Цьому сприяє оволодіння учнями основами етики товариських і дружніх взаємин. Особливе місце в них посідає взаємоповага, допомога, чуйність, тактовність і делікатність.

Провідною, визначальною стороною товариських і дружніх стосунків є взаємодопомога в навчанні. При виконанні домашнього завдання на самопідготовці призначаються консультанти з різних предметів, які допомагають учням засвоїти новий матеріал. При організації допомоги враховуються принцип добровільності, погодження на спільну роботу обох сторін.

Важливою нормою морального життя колективу є дисципліна й організованість.

Дисципліна полягає передусім у тому, щоб учні дотримувалися правил поведінки в ліцеї й поза його межами, чітко й організовано виконували свої громадські обов'язки.

З дисципліною органічно пов'язана така етична норма, як відповідальність. Вона виявляється в пунктуальності, точності, своєчасному виконанні своїх обов'язків та доручень, умінні розподіляти свій вільний час. Істотне значення для налаго-

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

дження доброзичливих стосунків у колективі має повага. Вона конкретизується у визнанні гідності кожного його члена, довір'ї, уважному, турботливому ставленні до нього [3].

Повага і вимогливість у стосунках між членами колективу передбачає дотримання таких елементарних норм, як ввічливість, доброзичливість, тактовність, делікатність, скромність, чуйність, пунктуальність. Ці прості норми моральності характеризують гуманізм взаємин у колективі [4]. Тактовний ліцеїст правильно оцінює свої слова і вчинки, усвідомлює, як вони можуть позначитись на товаришеві, яку викличуть у нього реакцію. Він поважає чужі смаки, не нав'язує свої думки товаришам, завжди ввічливий з оточуючими людьми. Делікатний ліцеїст знаходить в кожній ситуації потрібну форму спілкування, допомоги.

Однією з моральних вимог культури взаємин у класному колективі є точність, яка полягає у вмінні цінити свій і чужий вільний час. Точність потрібна у всьому: у навчанні, у праці, у виконанні своїх обіцянок, у ставленні до товаришів тощо.

Для етики взаємин у колективі особливе значення мають такі моральні норми, як скромність і простота. Скромність людини проявляється насамперед у тому, що в спілкуванні з товаришами вона не визнає за собою ніяких переваг чи особливих прав. Скромний ставиться до інших як до рівних, поважає їх думку, не робить спроб виділитися. Він не виставляє свої успіхи напоказ, здійснює добрі вчинки не заради похвал, а на користь людям. Скромна людина розуміє, що в її успіхах – частка праці її товаришів, правильно оцінює свій внесок у спільну справу.

Для формування моральних якостей в учнів у закладі проводяться такі години спілкування: «Твій вибір – ввічливість», «Що означає бути вихованою людиною», проведення турніру «Лицар ввічливості», «Друг – це означає другий «я»», «Я – маленька частина колективу», «Що для тебе є дружба», «Душі людської доброта», «Як здорово, що ми всі разом», тренінгове заняття «Я і колектив. Хто на кого впливає?», проект «Наш клас через 4 роки».

Формуючи культуру взаємин учнів старшого шкільного віку, особливу увагу доцільно приділяти теоретичній підготовці педагогів і батьків.

З метою вирішення окресленої проблеми з учителями закладу проведений семінар щодо міжособистісних взаємин у підлітковому колективі, здійснено індивідуальне консультування, проведено бесіди за круглим столом. Поєднання у структурі занять методичного семінару, розв'язування педагогічних задач, вправ, обмін досвідом, дискусії, поради, рекомендування відповідної літератури тощо забезпечили єдність теоретичної й практичної підготовки вчителя, стимулювали самоосвітню діяльність.

Співпраця вчителів із батьками (індивідуальні консультації,

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

батьківські збори, круглі столи, конкурси між учнями і батьками, спільні справи, родинні вогники) сприяла формуванню в батьків знань і виховних умінь, вивченню ними особливостей поведінки підлітків у міжособистісних взаєминах, набуттю батьками навичок ефективного розв'язання проблемних ситуацій, які виникають у взаєминах із дітьми, розвитку позитивних взаємин із дітьми.

Отже, уміння будувати взаємини на морально-ціннісній основі набувається у процесі засвоєння соціального досвіду, моральних норм і традицій суспільства, забезпечується цілеспрямованою виховною роботою. Доброзичливі, гуманні взаємини в колективі ліцею складаються лише тоді, коли учні не тільки здобувають спеціальні етичні знання, уміння та навички спілкування, а й реалізують їх у своїй повсякденній поведінці.

Становлення і розвиток високоморальних взаємин у класному колективі – процес тривалий і складний. Він вимагає від педагога планомірної та цілеспрямованої роботи, опори на принцип комплексного підходу до виховання.

З огляду на це, ми вважаємо, що формування культури міжособистісних взаємин старших підлітків передбачає системну діяльність учителів, батьків, школярів, інших суб'єктів виховної діяльності щодо створення оптимальних умов для задоволення потреби школярів у самореалізації, самоствердженні у взаєминах із іншими, розвитку позитивної самооцінки й оцінки інших, включення їх в активну пізнавальну діяльність з оволодіння знаннями про сутність, способи прояву культури взаємин, вироблення відповідних поглядів, переконань, формування вмій, навичок, звичок поведінки, розвиток вольових зусиль щодо дотримання культури взаємин.

Література:

1. Ковальчук З. Я. Психологічний аналіз міжособистісної взаємодії вчителя із старшокласниками: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / З. Я. Ковальчук. – Х., 2006. – 20 с.
2. Кушнірюк В. М. Гуманізація міжособистісних стосунків як умова запобігання конфліктів у педагогічному процесі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / В. М. Кушнірюк. – К., 2000. – 19 с.
3. Мирончук Н. М. Формування культури міжособистісних взаємин старших підлітків у позаурочній діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / Н. М. Мирончук. – К., 2007. – 20 с.
4. Євтух М. Б. Культура взаємин: підручник / М. Б. Євтух, Т. В. Черкашина. – Самопізнання. – К., 2008. – Ч. 1. – 227 с.